

тренинга, рефлексивно-деятельностные технологии, учебно-познавательная деятельность.

Hozirgi vaqtda kasb-hunar ta'limining yetarlicha ko'p sonli xilma-xil innovatsion texnologiyalari ishlab chiqilgan va sinovdan o'tkazilgan. Ushbu ishda ko'rib chiqilayotgan muammolar nuqtai nazaridan, biz uchun eng dolzarb va ahamiyatli bo'lgan kasb-hunar ta'limi jarayonini refleksiv faollashtirish texnologiyalari quyidagilardir:

- kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirishning refleksiv-faoliyatli texnologiyalari; kasbiy tayyorgarlikning refleksiv-o'yinli va trening usullari.

Refleksiyani rivojlantirish bo'yicha dastlabki ilmiy-uslubiy ishlanmalar (tafakkurning kasbiy ahamiyatli xususiyati va shaxsning o'zini o'zi rivojlantirish mexanizmi sifatida) boshqaruv kadrlarining malakasini oshirish va kasbiy qayta tayyorlash tizimida amalga oshirilgan (T.G. Boldina, L.F. Vyaznikova, A.A. Derkach, I.E. Zadorojnyuk, Ye.I. Isaev, S.G. Kosareskiy, I.V. Orlova, Yu.P. Povarenkov, G.R. Pozova, I.N. Semyonov, S.Yu. Stepanov va boshqalar).

Hozirgi vaqtda bo'lajak pedagog va psixologlarning kasbiy o'zini o'zi belgilash va o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish jarayonida refleksiv qobiliyatlarini rivojlantirish muammosi bo'yicha nazariy va eksperimental ishlanmalar faol amalga oshirilmoqda (E.F. Zeer, L.M. Mitina, N.I. Orlova, L.V. Podimova, I.A. Savenkova, I.N. Semyonov, V.A. Slastenin, N.S. Chernisheva va boshqalar).

Kasbiy rivojlanishning refleksiv-faoliyatli texnologiyalari uchun quyidagilar xosdir:

- ta'lim oluvchilarning o'quv-bilish faoliyatini tashkil etishga refleksiv yondashuv, bu har bir aniq ta'lim vaziyatida bo'lajak (va allaqachon shakllangan) mutaxassislarning o'z vazifalarini anglashiga yordam beradigan refleksiv ta'lim muhitini yaratishni nazarda tutadi;
- ta'lim oluvchilarga o'quv-bilish faoliyatini mustaqil rejalashtirish va amalga oshirish imkonini beruvchi turli xil invariantlarni ajratib olish maqsadida o'quv materialini mazmunli refleksiv tahlil qilish;
- mashg'ulot maqsadlariga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalaridan foydalanish: avval shaxsiy, keyin kasbiy ahamiyatga ega;
- ta'lim oluvchilarda o'z shaxsiy va kasbiy-muhim muammolarini hal qilish yo'llari va vositalarini topishda mustaqillik va ijodkorlikni faollashtirishga qaratilgan didaktik metod va usullarni qo'llash;
- shaxsiy va kasbiy o'zini o'zi rivojlantirishning refleksiv mexanizmlarini faollashtiruvchi ta'lim oluvchilarning o'quv-bilish faoliyatining tashkiliy shakllarini joriy etish (refleksiv tahlil, refleksiv baholash, refleksiv nazorat va boshqalar) [1].

ta'lim jarayonini refleksiv boshqarish.

Refleksiv-faoliyatli ta'lim texnologiyalarida ta'lim oluvchining o'z shaxsiy va kasbiy rivojlanishi bilan o'zini o'zi boshqarish g'oyasini amalga oshirish birinchi o'ringa chiqadi. Potensial jihatdan har bir inson tabiiy refleks qilish qobiliyatiga ega. Ammo bu hali unda refleksiv qobiliyat borligini bildirmaydi. Refleksiv qobiliyatlar

faoliyatda namoyon bo'ladi va rivojlanadi. Shuning uchun refleksiyaning harakatsiz o'rgatib bo'lmaydi.

Pedagog (o'qituvchi, rahbar) ta'lim oluvchiga (o'quvchiga, tarbiyalanuvchiga) uning qanday refleksiya qilishini ko'rsata olmaydi. "O'qituvchi, rahbar kabi bo'lish," ustoz birinchi navbatda bajaradigan funksiyalarni (tahlil, maqsad qo'yish, nazorat, baholash va boshqalar) o'zlashtirish uchun o'quvchi bu funksiyalarda o'zini o'zi maqsad qo'yishni mashq qilishi kerak: o'zini o'zi tashkil etish, o'zini o'zi tahlil qilish, o'zini o'zi nazorat qilish va o'zini o'zi boshqarish.

Ta'lim jarayonida ushbu funksional vakolatlarni ta'lim oluvchiga topshirish – ta'lim jarayonini refleksiv boshqarishning mohiyatidir. Pedagog shu tariqa tarbiyalanuvchilarning ta'limiy faoliyatini boshqarib, ularga mustaqillik va refleksivlikka yo'l ochishi mumkin.

Turli mutaxassisliklarni egallayotgan talabalarning o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish va kasbiy o'zini o'zi rivojlantirishga refleksiv yondashuv modellari bugungi kunda ko'plab mualliflar (N.L.Jmakina, Ye.G.Komolova, O.V. Perevalova, G.S. Pyankova, V.A.Slastenina, N.I. Sorokina, N.V. Sezdina, T.F. Usheva va boshqalar) tomonidan taqdim etilgan.

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy o'zini o'zi rivojlantirishini tashkil etishning refleksiv modeli V.A.Slastenin tomonidan ishlab chiqilgan va batafsil tavsiflangan. Ushbu modelda talabalarning refleksiv ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirish ularning pedagogika oliy ta'lim muassasasidagi butun kasbiy ta'lim jarayoni davomida nazarda tutiladi [1,2].

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish jarayonida V.A. Slastenin beshta tarkibiy qismni ajratib ko'rsatadi:

1. O'zining individual imkoniyatlarini o'zini o'zi diagnostika qilish asosida pedagogik faoliyatning individual usulini anglash, ularga quyidagilar kiradi:

a) individual xususiyatlar (VND turi, temperament turi, ong ustanovkalari, axborotni idrok etishning tipologik xususiyatlari (etika, mantiq, sensorika, intuitsiya, ratsionalizm-irratsionalizm);

b) ruhiy xususiyatlar (kognitiv uslub xususiyatlari (tafakkur turi), ijtimoiy qarashlar, qobiliyatlar (umumiy va pedagogik), individual ongning toifaviy tuzilmalari (faollik, intensionallik, refleksiya qobiliyati), motivatsion-qadriyatli qarashlar;

v) shaxsiy xususiyatlar (shaxsning hissiy sohasi xususiyatlari: muvaffaqiyatli faoliyatni amalga oshirishga yordam beradigan yoki to'sqinlik qiladigan alohida sharoitlarga baho berish munosabati; faoliyatning aniq yutuqlariga baho berish munosabati; yuzaga kelgan yoki yuzaga kelishi mumkin bo'lgan vaziyatlarga baho berish munosabati; shaxsning irodaviy sohasi xususiyatlari: motiv va maqsadlarni tanlash; yetarli bo'lmagan yoki zararli motivatsiyada xatti-harakatlarga undashni tartibga solish; ruhiy jarayonlarni inson tomonidan to'g'ri bajariladigan faoliyat tizimiga aylantirish va qo'yilgan maqsadga erishishda to'siqlarni yengib o'tish vaziyatida jismoniy va ruhiy imkoniyatlarni safarbar etish);

g) shaxsning kommunikativ sohasi xususiyatlari

2. Pedagogik faoliyatni bajarish natijalarini baholash, muvaffaqiyat-muvaffaqiyatsizlik sabablarini tahlil qilish, amalga oshirilayotgan pedagogik faoliyatdagi shaxsiy-kasbiy qiyinchiliklarni anglash.

3. Pedagogik faoliyatda shaxsiy-kasbiy muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan vositalar, usullar, shart-sharoitlarni anglash va mustaqil tanlash.

4. Shaxsiy-kasbiy muammolarni yengish uchun zarur bo'lgan ruhiy vositalarni anglash va mustaqil tanlash: irodaviy sa'y-harakatlar, mustaqil qaror qabul qilishga ijobiy munosabat, mustaqil faoliyat yoki shaxsiy ahamiyatli muammolarni anglash. V.A. Slastenin hissiy kechinma orqali tegishli harakat rejasini tanlash, uni tayyorlash mazmunini aniqlash va bevosita amalga oshirish loyihalashtiriladi, deb hisoblaydi.

5. Bo'lajak o'qituvchining o'zini o'zi rivojlantirish va bu jarayonni tartibga soluvchi sifatida o'zini maqsad qilib qo'yishi. Shaxsning barcha potensial imkoniyatlarini bir vaqtning o'zida amalga oshirish imkoniyatini hisobga olgan holda, talaba pedagogik faoliyatda haqiqatda ro'yobga chiqishi mumkin bo'lgan maqsadlarni ongli ravishda tanlaydi [1].

Bo'lajak pedagogning refleksiv-faoliyatli kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish jarayonini V.A.Slastenin uch bosqichga ajratadi: Birinchi bosqich (taxminiy).

Bu bosqichda talabalarning o'z individual xususiyatlarini anglash bo'yicha ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda psixologiya va pedagogika bo'yicha an'anaviy kurs mavzularini o'tishlari orqali talabalarda shaxsning o'zini o'zi rivojlanishi va uning kasbiy yo'nalishi to'g'risidagi bilimlar tizimi shakllantiriladi, bu esa talabalarga harakat namunalari, yakuniy natijalar, ularni muvaffaqiyatli bajarishning muhim shartlari bilan tanishish imkonini beradi. Ushbu bosqichda talaba o'zini o'zi rivojlantirish jarayonining tarkibiy qismlarining har bir zaruriy va yetarli ko'nikmalarining mavjudligi yoki mavjud emasligini anglaydi. Shuning bilan birga pedagogik faoliyatda ma'lum shaxsiy kasbiy muammolar mavjudligi haqida xulosalar chiqaradi.

Ikkinchi bosqich (ijrochilik). Ushbu bosqichning maqsadi pedagogika va psixologiya kurslari doirasida maxsus amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish, turli maxsus kurslar, maxsus seminarlar va shaxsiy rivojlanish treninglarini o'tkazish orqali talabaning yangi harakat usulini egallashidan iborat. Natijada talabalar mustaqil ravishda yangi bilim va faoliyat usullarini egallash tajribasiga ega bo'ladilar. Mashg'ulotlarni tashkil etish talabalarning o'z faoliyatini amalga oshirishdagi shaxsiy qiyinchiliklarini anglash va shu asosda pedagogik faoliyatning kasbiy-rivojlantiruvchi tizimining individual modelini qurishni o'z ichiga olgan maxsus topshiriqlar tizimi orqali amalga oshiriladi.

Uchinchi bosqich (nazorat-tuzatish). Bu bosqichning maqsadi uzluksiz maktab pedagogik amaliyoti jarayonida talabalarning o'quv va amaliy vaziyatlarni mustaqil bajarish jarayoni orqali talabalarning yangi harakat usullarini o'zlashtirish va amaliyotda mustahkamlashdan iborat. Bu bosqichda talabalar bajarilayotgan harakatlarning borishini mustaqil ravishda kuzatib boradilar, olingan natijalarni berilgan harakat namunalari bilan taqqoslaydilar, zarur hollarda harakatlarning ham yo'naltiruvchi, ham bajaruvchi qismini refleksiv baholash va refleksiv nazoratdan

foydalangan holda korrektsiyalashni ta'minlaydilar. Talabalar tomonidan bajariladigan o'quv-bilish faoliyati mazmunining tahlili shuni ko'rsatadiki, kasbiy o'zini o'zi rivojlantirishning har bir bosqichida V.A. Slastenin bo'lajak o'qituvchilarning refleksiv qobiliyatlarini (refleksiv baholash, refleksiv tahlil, refleksiv nazorat, refleksiv rejalashtirish) va umuman, refleksiv madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan turli xil refleksiv ko'nikma va malakalarni mashq qilish va rivojlantirishni nazarda tutadi [1,2]. Refleksiv o'quv-bilish faoliyatini tashkil etishda V.A.Slastenin ta'lim oluvchilar shaxsining turli darajadagi individual xususiyatlari va kasbiy ahamiyatli sifatlarini hisobga olishni taklif etadi. Bu muallifning shaxs va individuallikni tushunishga tizimli yondashuvga amal qilishidan dalolat beradi, uning asosida B.G.Ananov, K.K.Platonov va V.S.Merlin g'oyalari yotadi.

Ta'kidlash joizki, aksariyat rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarida insonning individual-psixologik xususiyatlari (temperamenti, xarakteri, qobiliyatlari) ni hisobga olish e'tirof etiladi. Avvalroq V.S.Merlin rahbarligida o'tkazilgan tadqiqotlarda bajarilayotgan faoliyatga ijobiy munosabatda bo'lish va shakllantirishda har qanday temperament tipiga ega bo'lgan inson o'qishda va ishdan muvaffaqiyatga erishishi mumkinligi aniqlangan. Ta'lim beruvchining ta'lim oluvchilarning asab tizimi xarakteri va turining o'ziga xos xususiyatlarini bilishi ularning kasbiy-ta'lim faoliyatini yanada samarali tashkil etish imkonini beradi, bu esa ularda ijobiy shaxsiy va kasbiy-muhim fazilatlarni, shu jumladan refleksivlikni faol rivojlantirish va o'zini o'zi rivojlantirishga yordam beradi. Shu munosabat bilan, professional ta'lim muassasasining refleksiv ta'lim muhitini yaratishda shaxsning kasbiy ta'limiga shaxsga yo'naltirilgan (sub'ektli-rivojlantiruvchi) yondashuv birinchi darajali ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Сластенин, В.А. Профессиональное саморазвитие учителя / В.А. Сластенин // Педагогика. – 2000. – № 3. – С. 80–88.
- 2.Сластенин, В.А. Педагогика: инновационная деятельность / В.А. Сластенин, Л.С. Подымова. – М.: Магистр, 1997. – 221 с.

